

Bojan Himmelreich

PRESKRBLJENOST CELJA Z ŽIVILI V KRIZNIH ČASIH

*Mikrostudija razmer v času po prvi in
pred drugo svetovno vojno*

V omenjenem času sta bili dve obdobji, ko je država s svojimi ukrepi neposredno posegala na področje preskrbe s prehrano. Prvo obsega obdobje po koncu prve svetovne vojne; vanj je vključen čas od nastanka Narodne vlade SHS v Ljubljani (31. oktober 1918) do leta 1923, ko se je dinar stabiliziral, drugo zajema poldrugo leto (od 1. septembra 1939 do 6. aprila 1941) pred začetkom druge svetovne vojne v Jugoslaviji. Med njima je nekaj bistvenih razlik. V prvem je prisotna normalizacija stanja po času vojne, v kateri je sodelovala država; v drugem obdobju so motnje v preskrbi posledice vojne, ki poteka drugod. V prvem so bili prebivalci z odmikanjem časa priče izboljševanju stanja preskrbe, v drugem je bilo obratno.

Obdobje po prvi svetovni vojni

Konec svetovne vojne ter sprememba oblasti na slovenskem ozemlju ob propadu avstroogrske države seveda ne pomenita nikakršnega dejavnika, ki bi kratkoročno vplival na stanje preskrbljenosti s hrano. Tako kot slovenske dežele same so tudi območja, s katerimi so se 29. oktobra združile v enotno državo, pretrpela vojno vihiro, tista, s katerimi so oblikovale državno celoto po 1. decembru, pa so bila celo pod okupacijo tujih sil. Konec oktobra 1918 z razglasitvijo Države Slovencev, Hrvatov in Srbov (SHS) ter ustanovitvijo Narodne vlade SHS v Ljubljani (v času vsesplošnega razsula, ob umikanju vojske preko

slovenskega ozemlja, pretrganih komunikacijah ter praznih skladiščih) ljudem ni prinesel prav nobenega olajšanja pri iskanju vsakdanjih obrokov. Ob tem se je glede na prejšnje urejeno poslovanje avstrijske države situacija začasno poslabšala. Sicer obstaja poročilo, da se je po razsulu front čutilo padanje cen živil in ostalega blaga na trgu, kar so pripisovali prenehanju dotedanjega divjega nakupovanja in s tem hipnemu padcu vrednosti blaga,¹ vendar je kasnejše gibanje cen navzgor ta trenutni zastoj izničilo. O težavah priča ugotovitev Narodne vlade, "da mnogi novo svobodo popolnoma napačno umevajo" in ne upoštevajo prav nobenih odredb oblasti, kar podaljšuje čas, ki bo potreben za ureditev tudi na področju prehrane.² Konec vojne je po drugi strani nakazal možnosti normalizacije stanja preskrbe s prehrano, delno tudi zato, ker je slovensko ozemlje sedaj postalo del države, ki si je priključila kos ravno tistih predelov, iz katerih bi v kriznem času vojne v avstrijski del monarhije lahko - a ni - prihajala toliko zaželeno pšenico. Normalizacija pa je bila večleten proces.

Mesto Celje in okolica sta tudi v času po razpadu Avstro-Ogrske sodila v isti prehranjevalni okoliš kot prej. Poleg mestne in okoliške celjske ob-

¹ Naša moč, 24. januar 1919.

² Zgodovinski arhiv Celje (dalje: ZAC), fond Občina Hrastnik-Dol (dalje Hrastnik-Dol), AŠ 29, stgn. 404, razglas okrajnega glavarstva (dalje: OG) Celje, 10. december 1918.

čine so ga tvorile še občine Petrovče, Svetina, Sv. Lovrenc pri Prožinu, Teharje in Škofja vas ter naselja Lopata, Rifengozd in Tremarje. Štel je okoli 29.000 prebivalcev in zanj so na teden dni zahtevali 27.000 kg krušne moke, 4000 kg bele moke in 1000 kg pšeničnega zdroba za otroke. Te količine, potrebne za oskrbo, je, poleg ričeta in kaše ter otrobov in krme za živino, moral celjski mestni urad vsak teden naročiti pri prehranjevalnem komisariju za slovensko Štajersko v Mariboru. Vendar dobave niso bile redne in so ravno ob božiču 1918 bili v Celju brez moke, kar je povzročilo veliko razburjenost med prebivalstvom.³ Sredi januarja 1919 je na živežni zahtevek za teden od 13. do 20. januarja mestni urad dobil iz Maribora odgovor, naj se obrne na Narodno vladu v Ljubljani.⁴ Njenemu prehranjevalnemu uradu je skladno z njegovim, sredi januarja sprejetim sklepom o poenotenju porabe kruha in mlinjskih izdelkov, sporočil, da potrebuje za mesto Celje in njegov prehranjevalni okoliš 29.000 osebnih in 5000 rodbinskih izkaznic za prva dva tedna (od 16. februarja do 1. marca) razdeljevanja moke in kruha po enotnem vzorcu. Po njem je vsaka oseba dobila dvotedensko nakaznico, ki ji je dala pravico kupiti 500 gramov moke v tem obdobju in četrto hleba kruha dnevno. Vsaka družina je prejela po eno rodbinsko izkaznico in po toliko osebnih izkaznic za moko in kruh, kolikor članov je imela. Pri prvi oddaji kruha v dvotedenski dobi je prodajalec kruha obdržal krušni del osebne izkaznice, ki mu je služil kot dokazilo pri oblastnem organu, da je resnično oddal toliko kruha, kot so mu ga odkazali. Stranka je dobivala kruh v vsakokratni dvotedenski dobi le na rodbinske izkaznice, od katere je prodajalec sproti odstrigel oznake dneva. Mlevske izdelke je stranka prejela dvotedensko ob oddaji tistega dela osebne izkaznice, ki se je glasil na moko.⁵ Januarja 1919 so poročali o vrstah pred dvema trgovinama v Celju, saj je moko in kruh delila le občinska centrala. Občinska oblast se je na te očitke branila, češ da so, čeravno v pičlih količinah, živila vedno pošteno delili, kar pa je bilo mogoče le s pomočjo central in njihove kontrole. Ta ne bi bila mogoča, če bi kruh in moko razdeljevalo več trgovcev. Poleg tega so nekatere družine v centralah dobivale kruh za 2 do 6 dni skupaj, kar pri pekih ni bilo mogoče, ker so ti

dobivali moko za določeno število dnevnih potrebnikov.⁶

Sredi februarja 1919 je mestni urad zaprosil oddelek za prehrano pri Deželni vladi (DV), naj odobri zmanjšanje mestnega prehranjevalnega okoliša, tako da bo obsegal le mestno in okoliško občino Celje. Prošnjo so utemeljevali z navedbo, da dotedanji obseg nima gospodarskih temeljev, da ga je občinska oblast v avstrijskih časih uredila iz čistih političnih razlogov. Ostalih pet občin ter tri kraje naj bi priključili prehranjevalnemu okolišu okrajnega glavarstva Celje. Mestni prehranjevalni okoliš bi se tako zmanjšal na 16.300 prebivalcev, izenačila bi se tudi struktura prebivalstva. Okoliška občina Celje, ki je obdajala mestno, je imela namreč povečini nekmečko prebivalstvo, saj je med 8619 bil le 1101 samooskrbovalec s prehrano. Oddelek za prehrano DV je prošnji ugodil in celjski mestni prehranjevalni okoliš se je zmanjšal 15. marca 1919. Celjska občina je želela čim hitrejši odgovor, ker je mestni urad nameraval do tedaj v centrali osredotočeno oddajo kruha in moke spremeniti v rajonirano.⁷ MOC je v začetku marca pozvala vse imetnike krušnih kart obeh občin, naj povedo ali hočejo od 16. marca dalje prejemati kruh in moko za prikuho ali samo moko. Kdor bi se odločil za kruh, bi moral istočasno določiti peka na območju ene od občin, pri katerem bi nato stalno prejemal tako kruh kot tudi moko za prikuho. Kdor bi želel le moko, bi moral na isti način določiti trgovca z mešanim blagom.⁸

Do maja 1919 je celjskim pekom kot aprovizijska oblast dobavljal moko mestni magistrat, od tedaj naprej pa naj bi prejemali moko od mestnega mlina in okrajnega gospodarskega urada. Ta dva pa se, po trditvah pekov, zanje nista dovolj brigala in sta trgovcem, zaradi nepravilnega ključa razdeljevanja, dodeljevala preveč moke, zato so jo ti zavračali ali prodajali v druge kraje. Istočasno pa so nekateri za občasna pomanjkanja moke v mestu krivili peke, ki so jih dolžili skrivanja moke, čeprav so bili ti primorani na svojo roko kupovati dražjo moko iz Hrvaške in Slavonije. Tudi nakup kvasa, soli in premoga je zaradi težke dostopnosti in visokih cen oviral peke pri rednem poslovanju.⁹

⁶ Nova doba, 15. januar in 1. februar 1919.

⁷ ZAC, MOC II, AŠ 7, Pr. 1671/19, dopis mestnega urada Celje odseku za prehrano, 12. februar 1919; dopis odseka za prehrano, 17. februar 1919.

⁸ ZAC, MOC II, AŠ 7, Pr. 2096/19, osnutek razglasa mestnega urada, 6. marec 1919.

⁹ Bojan Himmelreich

³ ZAC, fond Mestna občina Celje 1919-1941 (dalje: MOC II), AŠ 7, Pr. 179/19, dopis MOC, 10. januar 1919.

⁴ Prav tam, dopis prehranbenega komisarija v Mariboru, 18. januar 1919.

⁵ ZAC, MOC II, AŠ 7, Pr. 58/19, dopis odseka za prehrano, 1. februar 1919.

Moka je v prehranjevalni okoliš prihajala na podlagi odredb Žitnega zavoda in prehranjevalne oblasti so se pri razdeljevanju morale omejiti na tisto, kar so dobile. Če so uspele pridobiti dodatne količine z lastnim nakupom, so morale to sporočiti omenjenemu zavodu. Tako je celjski občini sporočil svoje strinjanje, ko je ta v začetku maja 1919 izven kontingenta delila pekom tedensko 400 kg bele moke za pecivo in žemlje.¹⁰ To izboljšanje stanja je bilo posledica izdatne ameriške pomoči. V Celju so moko v trgovinah v drugi polovici maja prodajali brez nakaznic,¹¹ vendar jih znova omejnajo že v juniju (za 15. in 16. teden).

Občine so morale od januarja 1919 mesečno dajati poročila Žitnemu zavodu o preskrbljenosti in razdelitvi moke (in tudi ostalih artiklov), sicer so jim zagrozili z zaustavitvijo dobav mlinjskih izdelkov. Takšen mesečni pregled je vseboval število prebivalcev v občini, ki so z lastnimi pridelki preskrbljeni vsaj za en mesec, število nepreskrbljenih in v zvezi z zadnjimi tudi, kdo jih oskrbuje (občinska ali železniška aprovizacija, Vojna zveza ali pa so člani podjetij, ki jih je neposredno oskrboval Žitni zavod ali okrajno glavarstvo).¹² Ta poročila so bila potrebna, ker se je število prebivalstva po občinah v mesecih po vojni spreminjalo. Zaradi izdelave preskrbnega načrta in določitve, kolikšne količine žit bo potrebno uvoziti iz drugih pokrajin Jugoslavije, so ob žetvi zbirali podatke, kolikšen je pridelek po posameznih občinah. V ta namen naj bi organizirali tudi t.i. poskusne mlačve ob prisotnosti posebne komisije.¹³ Enaka poročila so zbirali tudi za druge pridelke (krompir, fižol) in sladkor.

¹⁰ ZAC, MOC II, AŠ 7, Pr. 3532/19, dopis Žitnega zavoda, 5. maj 1919.

¹¹ Nova doba, 22. maj 1919.

¹² ZAC, Hrastnik-Dol, AŠ 30, sign. 456, okrožnica Žitnega zavoda, 22. januar 1919; okrožnici gospodarskega urada OG Celje, 27. maj in 20. avgust 1919. Za izdelavo teh poročil so nastajali tudi pregledi števila prodajalcev. Septembra 1919 so tako v Celju našli 20 prodajalcev moke (poleg trgovcev so upoštevani tudi peki, Konzumno društvo in zaloga pri mestnem mlinu). ZAC, MOC II, AŠ 8, 7238/19, poročilo redarstvene postaje policijskega oddelka v Celju, 12. september 1919. O čistoči v pekarnah v Celju v tem času pričajo zabeležke sanitarnega pregleda, ki ga je izvedel mestni fizikat novembra 1919: pri vseh so v lokalih in spalnicah manjkali pljuvalniki (torej je bilo zaposlenim med pripravo testa dovoljeno pljuvati?), ugotovljaj pa je tudi druge pomanjkljivosti: "umivalnica in kopalnica se malokedaj rabi", "gnojna jama se mora popolnoma pokriti", "umivalnik ali kopalnica popolnoma primanjkuje". ZAC, MOC II, AŠ 8, Pr. 6885/19, sanitarno revizijsko poročilo, 28. november 1919.

¹³ ZAC, Hrastnik-Dol, AŠ 30, sign. 456, okrožnici gospodarskega urada OG v Celju, 16. in 25. julij, 4. avgust 1919.

Razlog za pomanjkanje žita v Sloveniji je bil pač jasen: nezadostnost lastnega pridelka. A kljub temu najkasneje od žetve leta 1919, razen zaradi redkih transportnih zastojev, v Sloveniji žit ni več primanjkovalo. Drugače je bilo z mesom; kljub količini živine, ki je bila na razpolago, ga je zaradi špekulacij prihajalo v mesnice le malo. V želji urediti enakomerno preskrbo z govejim mesom, je okrajno glavarstvo Celje decembra 1918 prepovedalo njegovo prosto prodajo. Nakup živine je bil dovoljen izključno živinskim nakupovalcem, ki so bili do tedaj oblastno odobreni, občine pa so pozvali, naj podajo morebitne predloge za zamenjavo. Vsakemu mesarju so določili število govedi, ki jih je smel na mesec porabiti za prebivalstvo v svojem okolišu. Mesar je smel tudi sam nakupiti živino, če nakupovalcu to ne bi uspelo.¹⁴ Za december 1918 je bilo za področje okrajnega glavarstva Celje za oddajo določeno 325 glav živine (za preskrbo civilnega prebivalstva in vojaške posadke). Prigon je bil določen na pet datumov v štirih krajih (Celje dvakrat, Šempetru, Šmarju pri Jelšah, Šentjurju). Županstva so morala določiti živinonaborne komisije. Sestavljali so jih trije člani občinskega odbora, ki so skupno z nakupovalcem obiskovali kmete.¹⁵ Marca 1919, ko so mesarji začeli zadrževati meso, je gospodarski urad prevzel oskrbo z mesom v svoje roke in odposlal na teren nakupovalce mesa.¹⁶

Septembra 1919 so poročali, da so se cene mesa dvignile, ker mesarji od kmetov sploh niso mogli več kupiti živine. Prej so jo kupili prekupčevalci za odgon v Maribor ali na Hrvaško, posledica pa so bile visoke maloprodajne cene mesa (8,5-9,5 K)¹⁷ ali pa kar prazne mesnice. Tako aprila 1920 v Celju že več tednov ni bilo mesa zaradi previsokih odkupnih cen, ki so onemogočale prodajo po predpisanih cenah.¹⁸ Malo mesa je prišlo na domače police tudi zaradi prostega izvoza zaklane živine. Odkupne cene so zato rasle, mesarji niso mogli odkupovati živine in "slika v mesnicah /je bila/ kot v najhujših časih vojne."¹⁹ Še tisto meso, ki je mimo izvoza zašlo v prodajalne, je bilo slabe kvalitete.²⁰

¹⁴ ZAC, Hrastnik-Dol, AŠ 29, sign. 400, okrožnica OG Celje, 16. december 1918.

¹⁵ Prav tam, sign. 398, okrožnica OG Celje, 23. november 1918.

¹⁶ Nova doba, 22. marec 1919.

¹⁷ ZAC, fond Občina Šempeter (dalje Šempeter), AŠ 4, sign. 1, okrožnica OG Celje, 1. september 1919.

¹⁸ Nova doba, 20. april 1919.

¹⁹ Nova doba, 17. februar 1921.

²⁰ Nova doba, 12. marec in 7. maj 1921.

A za pretirane cene mesa so bili odgovorni tudi mesarji. Avgusta 1920 se je pojavilo poročilo, da mesarji prodajajo meso po 20 kron, kar samo po sebi niti ni bilo izven okvirov dovoljenega, saj se je ujemalo s tedaj določeno najvišjo dovoljeno ceno mesa. Vse je torej bilo legalno, ne pa moralno, saj so mesarji kupovali živino po 8-10 kron. Zato jih je okrajno glavarstvo posvarilo, da je cena 20 kron le meja, ki je ne smejo prekoračiti, ne pa tudi višina, ki jo smejo zahtevati ob poceni nakupu živine za kovanje izrednih dobičkov. Na novo so določili, da smejo mesarji pri oblikovanju prodajne cene mesa nakupni ceni živine dodati le še 80 %. ²¹

Tudi iz prvih polovic naslednjih dveh let so še ohranjeni zapisi, ki pričajo o nezadovoljstvu prebivalstva glede pomanjkanja mesa in visokih cen zanj. Vsa ohranjena situacijska poročila policijskega oddelka pri okrajnem glavarstvu v Celju od 14. aprila do 2. junija 1921 govore o negodovanju ljudi zaradi visokih cen in še napovedanih podražitev mesa. To naj bi bilo *"netivo za hujskanje in nezadovoljnost"*. Tudi iz februarja 1922 so še ohranjene pritožbe zaradi visokih cen mesa kot posledice izvoza. V teh okoliščinah so mesarji prodajali meso *"na knjižice"*, a to je bilo mogoče le, dokler se ni stanje tako poslabšalo, da posamezni mesarji niso več mogli jamčiti zagotovitve potreb svojim strankam. Zadruga mesarjev je januarja 1922 sporočila, da je nakup živine vedno težji. Z namenom, da bi omogočili nakup mesa pri poljubnem mesarju, so mesarji mesta in okolice s 1. februarjem sklenili opustiti vsako prodajo mesa na knjižice. ²²

Zadnja sled delovanja mestne aprovizacije je iz novembra 1920, leto kasneje, konec novembra 1921, pa so zopet sprožali vprašanje njene organizacije. Nekateri so menili, da je v interesu mestnih financ, da se nastopi proti aprovizaciji. Pri tem so se sklicevali na primer iz okoliške občine. Nekaj let pred tem se je občina ob pomanjkanju krompirja zaradi zahtev prebivalstva odločila za nakup nekaj deset ton krompirja v lastni režiji. Vendar ga skoraj nihče ni kupil in ga je morala z izgubo prodati vojski. ²³ Marca 1922 je MOC vnovič sprejela sklep, da se ponovna vzpostavitev aprovizacije ne priporoča, ²⁴ a se januarja 1923

še omenja aprovizacijski odbor v Celju, saj takrat odobri mesarski ključ. ²⁵

Ministrstvo za socialno politiko je marca 1923 nameravalo izvesti prehranjevalno akcijo, katere namen je bil zainteresiranim okrajem ponuditi pšenico in koruzo po nižjih cenah. Izvršitev te akcije je v Sloveniji prevzel Žitni zavod. Iz Celja so odgovorili, da bi bila akcija v prid prebivalstva le tedaj, če bi bila živila na razpolago po nižjih cenah, saj je imel mestni mlin na razpolago dovolj pšenične in koruzne moke, da bi zadostil potrebam Celja in okolice do nove žetve. Ker so bile cene ponujene moke v akciji enake kot na tržišču, se je celjska občina odločila, da se ne bo udeležila akcije. ²⁶ To seveda dovolj jasno govori, da se je stanje oskrbe z omenjenima artikloma že stabiliziralo.

Poleg državnih teles, katerih namen je bila kontrola stanja na trgu z živili, so na Celjskem z enakimi predlogi istočasno nastopile tudi politične in strokovne organizacije. Osem *"narodno-stanovskih"* društev javnih in zasebnih uradnikov različnih profilov je 13. novembra 1919 ustanovilo *"akcijski odbor zoper draginjo"*, katerega namen so opredelili kot odkrivanje prekupčevanja in nepoštenega trgovanja ter prijavljanje primerov le-tega oblastem. ²⁷ Krajevna organizacija JSDS v Celju je (na iniciativo svoje centrale v Ljubljani) na konferenci zaupnikov političnih in strokovnih organizacij v celjskem okrožju 27. novembra 1919 ustanovila posebno komisijo, katere dolžnost je bila nastopati kot ljudska komisija proti draginji in splošni korupciji. Poiskala naj bi zaloge blaga, skrita skladišča blaga, pregledovala cene in odkrile nepravilnosti sporočala oblastem. Občinska oblast takšnih samooklicanih teles ni bila vesela in jih je opozorila, naj ne nastopajo *"samolastno"*. ²⁸ Sploh je bil konec tega leta zelo ploden, kar se tiče ustanavljanja komisij v Celju. Tudi peki na območju mesta so občini ponudili svojo, ki naj bi v sodelovanju z občinskimi oblastmi imela nadzor nad moko, dobavljeno v oskrbni okraj. ²⁹

²⁵ ZAC, MOC II, AŠ 83, E 9100/40, št. 2509/1940, določanje cen mesa in živine, 4. april 1940.

²⁶ Prav tam, F 1170/23, prehranjevalna akcija.

²⁷ ZAC, MOC II, AŠ 8, Pr. 9210/19, obvestilo MOC, 18. november 1919.

²⁸ Prav tam, Pr. 9342/19, dopis krajevnice organizacije JSDS v Celju, 28. november 1919.

²⁹ Prav tam, Pr. 8924/19, dopis celjskih pekov, 9. november 1919.

²¹ ZAC, Šempeter, AŠ 4, sign. 1, okrožnica OG Celje, 25. avgust 1920.

²² Nova doba, 26. januar 1922.

²³ Nova doba, 22. november 1921.

²⁴ ZAC, MOC II, AŠ 1, zapisnik sestanka občinskega sveta, 20. marec 1922.

Štev. 1653.

RAZGLAS

o pobijanju draginje.

Z veliko skrbjo opažam, kako naraščajo od dne do dne cene najpotrebnejšim živilom in drugim živlenskimi potrebščinam. Opažam, kako zlorablajo nekateri trgovci – ne oziraje se prav nič na neugodne prehranjevalne in oskrbovalne razmere, od katerih trpi vse prebivalstvo razen nekaterih oseb, ki so vsled vojne ali drugih srečnih naključb obogatele – sedanje visoko stanje tujih valut za to, da tudi blago, ki so ga nabavili iz inozemstva ob času nižje valute, zaračunavajo po njenem današnjem stanju, odnosno da jemljejo visoko vrednost inozemskih valut celo za dobrodošel povod, da podražujejo tuzemske pridelke in izdelke. Mnogi trgovci se okoriščajo nadalje s tem, da pri označevanju cen v dinarjih zvišujejo dosedanje kronske cene, prav občutno jih zaokroževaje navzgor na dinarske enote.

Zaradi tega opozarjam vse trgovske kroge in prodajalce živlenskih potrebščin na zakon o pobijanju draginje živlenskih potrebščin in brezvestne spekulacije z dne 30. decembra 1921., objavljen pod št. 6 v „Uradnem listu“ 5 z dne 18. januarja t. l. Opozarjam posebno na točko 3.) člena 2., po kateri je prepovedano nakopičevanje živlenskih potrebščin po skladiščih; nadalje na prvi odstavek člena 6. glede označevanja cen, na prvi odstavek člena 7., po katerem mora imeti vsak prodajalec na prodaj vse živlenske potrebščine, ki jih je nabavil za prodajo; na prvi odstavek člena 8., ki določa najvišji dovoljeni trgovski dobiček, in na prvi odstavek člena 9., ki prepoveduje večkratno preprodajo, nečisto spekulacijo, dogovarjanje med producenti ali posredovalci, da bi se cena blagu zvišala, in prekupčevanje na trgih in semnjih.

Podrejena oblastva imajo nalog, strogo nadzirati izvrševanje določil navedenega zakona in skrbeti, da se krivci dovedejo najstrožjemu kaznovanju po kazenskih določilih členov 6. do 16. navedenega zakona.

Predsedstvo pokrajinske uprave za Slovenijo

v Ljubljani, dne 16. februarja 1922.

Pokrajinski namestnik:
Ivan Hribar s. r.

Z naredbo z dne 3. decembra 1919 zaukazano oblikovanje komisije za cene v Celju je bilo udeleženo šele z njenim prvim sestankom 10. januarja 1920.³⁰ Že na prvem sestanku odbora so začeli obravnavati cene mesa, s tem so nadaljevali tudi na drugem 27. februarja, ko so sprejeli dva sklepa: 1. da priznajo celjskim mesarjem dvig režijskih stroškov za 2 kroni pri kilogramu in 2. da zaradi "pasivne rezistence mesarjev" (proti katerim bi bilo treba po mnenju odbora strogo ukrepati) stopijo glede ureditve preskrbe z mesom v stik s konzumnimi zadrugami in drugimi gospodarskimi organizacijami. Zadruga mesarjev je hitro reagirala in izjavila, da so cene od 15. februarja, ko je še veljala 1. januarja določena cena, hitro narasle in da ne morejo več poslovati z dobičkom. Poskusili bodo nabaviti živino, vendar jo bodo pustili v klavnici in jo bodo zaklali šele takrat, ko bo komisija za določanje cen mesa določila take, ki bodo mesarjem zagotavljale primerne zaslužek.³¹

V zvezi z delom odbora za določanje cen v Celju se omenja tudi "strašilo" na celjskem trgu. Tako so poimenovali tablo z maksimiranimi tržnimi cenami za kmetijske pridelke. Zaradi nje je prihajalo ponujat svoje blago na trg le malo kmetov, zato jo je odbor septembra 1920 dal odstraniti.³² Tu se je pokazala dvoreznost delovanja komisij, odborov, sodišč, uradov in ostalih teles, ki so mimo tržnih zakonitosti določala cene. Če so bile določene nizko, je bilo seveda ustrezno potrošniku, a ne za dolgo. Ne kmetje, ne trgovci in ne obrtniki niso hoteli (ali mogli) prodajati po teh cenah, tržišče se je spraznilo in zopet so nastale ugodne razmere za razmah prekupčevanja mimo nadzora oblasti. Kmetje so se tudi pritoževali, da oblasti držijo njihove cene, ne poskrbijo pa za cene blaga, ki jih morajo kmetje sami kupovati (petrolej, sol, sladkor in zlasti oblačila). Zato je na trg prihajalo manj blaga, kot bi ga moralo.³³

Celjski odbor je bil, vsaj kar se števila sestankov tiče, kar dejaven; v prvem letu obstoja se je sestel devetnajstkrat. Iz redkih ohranjenih zapisnikov je razvidno, da se je ukvarjal s cenami pekovskih izdelkov in mesa. Deloval je še vse leto

1921, zadnjič se omenja še 30. januarja 1922, ko na podlagi njegovega mnenja magistrat določi maksimalne cene mesa.³⁴ V začetku marca 1922 ga najverjetneje ni več, sicer peki ne bi poizvedovali pri magistratu, na kateri organ naj se obrnejo pri predlaganju kalkulacij. V tem času je že bil v veljavi Zakon o pobijanju draginje življenjskih potrebščin in brezvestne špekulacije, zato so funkcijo odborov morda prevzela draginjska sodišča, ustanovljena po tem zakonu, ki pa tudi niso dolgo obstajala.

Po naredbi poverjenišтва za notranje zadeve DV iz junija 1920³⁵ so v Celju ustanovili podružnico urada zoper navijalce cen, verižnike in tihotapce, "itd", katere krajevni obseg se je raztezal na mesto in okraj Celje. Z dnem ustanovitve so pristojnosti glede omenjenih prekrškov prešle z magistrata in OG na podružnico. Poslovati je začela 31. julija 1920, sedež je imela v 2. nadstropju hotela Union. Imela je tudi pristojnost pregledovati zaloge trgovcev in od njih zahtevati, da so ji javljali količino, izvor, nakupno in prodajno ceno blaga.³⁶ Julij pa je predstavljal le mesec začetka formalnega obstoja tega urada, saj je že od marca pri magistratu deloval urad zoper navijalce cen, verižništvo in tihotapce, ki mu je sodišče v obravnavo odstopalo obtožene za prodajo po visokih cenah. Urad jim je izrekal kazni v znesku nekaj deset kron ali pa nekaj dni zapora.³⁷ Po naredbi DV za Slovenijo o ukinitvi urada zoper navijalce cen je bila sredi maja 1921 ukinjena tudi njegova podružnica v Celju. Ob prenehanju dela so njene pristojnosti prešle na mestno in okrajno oblast, zadeve pa je skupno reševal policijski oddelek mestne oblasti.³⁸

V smislu Uredbe o pobijanju draginje življenjskih potrebščin in brezvestne špekulacije so tudi v Celju ustanovili sodišče za pobijanje draginje in špekulacije. Tri njegove člane so izvolili v mestnem svetu že 10. oktobra 1921, dokončno pa se je konstituiralo na svoji prvi seji 8. novem-

³⁰ Nova doba, 24. januar 1920.

³¹ ZAC, MOC II, AŠ 66, E 886/22, zapisnik 2. seje odbora za določanje cen, 27. februar 1920; dopis Obrtne zadruge mesarjev v Celju, 28. februar 1920.

³² Jutro, 12. september 1920.

³³ ZAC, MOC II, AŠ 8, Pr. 7446/19, dopis župana, 18. september 1919.

³⁴ ZAC, MOC II, AŠ 66, 5534/21, zapisnik 19. seje odbora za določanje cen, 10. januar 1921; E 886/22, zapisnik seje odbora za določanje cen, 30. maj 1921.

³⁵ Uradni list (dalje UL) deželne vlade (dalje DV), 268/20.

³⁶ ZAC, Sempeter, AŠ 4, sign.1, spisi 1919-1921, okrožnica OG Celje, 24. julij 1920; Nova doba, 3. avgust 1920.

³⁷ Nova doba, 8. april in 18. maj 1920. Pod udar tega urada je prišel tudi veletrgovec Stermecki, ki ga je doletela kazen 7000 K, 6 dni zapora in zaplomba blaga. Stermecki je udarec vrnil in zaprl trgovino ter odpustil zaposlene. Nova doba, 22. maj 1920.

³⁸ UL DV, 101/21; ZAC, MOC II, AŠ 20, A 2081/21, razglas mestnega magistrata, 20. maj 1921.

bra, ki so ji prisostvovali še predstavniki društva javnih nameščencev in strokovne okrožne komisije.³⁹ Na seji 10. novembra so se ukvarjali z določevanjem cen mesa, mleka, jajc in kruha. Glede mleka so izpostavili, da prebivalci že na dohodih v mesto ali na kolodvoru pričakajo mlekarice in jih z višanjem cen ali nagradami pripravijo, da jim prepustijo sicer drugim strankam namenjeno mleko. Ob pomanjkanju jajc so sklenili zaprositi okrajno glavarstvo, naj jih skuša zagotoviti pri izvoznikih Zupancu in Cverlinu. Razdelitev bi prevzela mestna občina, a bi dobljena jajca odstopila celjskim konzumnim zadrugam, zlasti Samopomoči. Sodišče je tudi sprejelo resolucijo, da je potrebno zopet vzpostaviti gospodarske urade za nekatere prehranjevalne akcije ali pa naj se mestna občina zavzame za to, da bi se združile vse celjske zadružne organizacije, ki bi pod nadzorstvom občine izvedle nujno nabavo. Med drugim naj bi tako nabavile vsaj glede 5 vagonov pitanih svinj in jih čimprej razdelile, ker bi se zaradi 50 % slabše letine koruze in močnega izvoza utegnili zgoditi, da bi Celje na pomlad ostalo brez masti ali pa bi si je ob visokih cenah najrevnejši ne bodo mogli več privoščiti. Mestni svet so pozvali, naj čimprej zaseda in obravnava oskrbo z najnujnejšimi potrebščinami.⁴⁰ A obdobje obstoja tega sodišča v Celju je bilo krajše od časa njegovega nastajanja. Že 3. decembra je minister za socialno politiko odredil, da naj omenjena sodišča ustavijo svoje delovanje in svoje funkcije prenesejo na redna sodišča.⁴¹ Cene naj bi v prihodnje maksimirale občinske ali mestne oblasti v sodelovanju z izvedenci ali interese; pri tem bi upoštevale, da prenizko določene maksimalne cene škodijo, saj preženejo blago s trga. MOC je bila enakega mnenja in ni nameravala določiti nobenih cen, le poostrila bi tržni nadzor, če se *„...bode /prodajalec/ očitno pregrešal proti sedajni vrednosti blaga.“*⁴² Z dopisom oddelka za socialno politiko so poslovanje občinskega sodišča za pobijanje draginje ukinili januarja 1922.⁴³

³⁹ ZAC, MOC II, AŠ 20, A 3698/21, zapisnik prve seje občinskega sodišča za pobijanje draginje, 8. november 1921.

⁴⁰ ZAC, MOC II, AŠ 84, F 5515/21, zapisnik seje občinskega sodišča za pobijanje draginje, 10. november 1921.

⁴¹ UL Pokrajinske uprave za Slovenijo (dalje PUS), 342/21; ZAC, MOC II, AŠ 20, A 5326/21, dopis predsednika celjskega sodišča za pobijanje draginje, 10. december 1921.

⁴² ZAC, MOC II, AŠ 84, F 5515/21, razglas odseka za javno pomoč pri oddelku socialne pomoči pokrajinske uprave v Ljubljani, 1. januar 1922 in pripis odseka za določanje cen.

⁴³ ZAC, MOC II, AŠ 1, zapisnik sestanka mestnega sveta, 16. januar 1922.

Razmere na trgu s posameznimi živili so botrovale še enemu telesu, ki je skušalo vplivati nanje. Aprovizacijski odbor v Celju (predsednik je bil Alojz Drofenik, štel pa je še 8 odbornikov) je imel prvi seji 2. in 9. novembra 1922. Na prvi so ob navzočnosti predsednika pekovske zadruge sprejeli določila o teži peciva in žemelj, ki naj bi zavezovala celjske peke. Ti se jih niso držali in odbor jim je na drugi seji mogel le zagroziti, naj v tem primeru posledice pripišejo sami sebi. V času pred drugo sejo je bilo v Celju zaradi navihanja cen sodno kaznovanih več mesarjev in predsednik njihove zadruge je zagrozil, da bodo prenehali prodajati meso, če odbor ne bo določil komisije, ki bi bila navzoča pri nakupu in poskusnem klanju živine.⁴⁴ Delo aprovizacijskega odbora verjetno ni potekalo brez trenj med njegovimi člani, saj so že na sestanku 22. novembra 1922 morali izvoliti nove člane namesto štirih, ki so odstopili.⁴⁵ Delu aprovizacijskega odbora moremo slediti še februarja naslednje leto, že v juliju pa ni več funkcioniral,⁴⁶ kljub temu, da bi imel dovolj dela, saj je iz tega leta še veliko poročil o draginji.

Zaradi pomanjkanja virov se moramo pri prikazu stanja o organizaciji in izvedbi preskrbe s prehrano v prvih letih po prvi svetovni vojni v Celju zadovoljiti z zelo skromnimi rezultati. Pri okrajnem glavarstvu je zadeve aprovizacije izvajal gospodarski urad,⁴⁷ pri MOC mestni aprovizacijski odbor.⁴⁸ Prvi je bil odgovoren za mnogo večje območje in ga je kontroliral s pomočjo posameznih občin, ki so po naročilu opravile posamezne dejavnosti in bile o tem dolžne poročati. Oba sta bila sprva le prejemnika nakazanih količin živil od osrednjih teles v Mariboru in Ljubljani (še v začetku marca 1919 je bila mestna aprovizacija vezana na to, kar je dobila iz Ljubljane)⁴⁹ in bila zadolžena

⁴⁴ ZAC, MOC II, AŠ 10, zapisnik 2. seje aprovizacijskega odbora, 9. november 1922. Magistrat je pred tem novembra 1919 z denarnimi kaznimi in zaporom kaznoval že tudi celjske peke zaradi premajhne teže žemelj. ZAC, MOC II, AŠ 8, Pr. 8924/19, dopis celjskih pekov, 9. november 1919.

⁴⁵ ZAC, MOC II, AŠ 84, F 3501/22, dopis predsednika aprovizacijskega odbora za mesto Celje, 23. november 1922.

⁴⁶ Nova doba, 8. februar in 17. julij 1923.

⁴⁷ Do avgusta 1919 je imel sedež v hotelu Skoberne, nato v hotelu Rebeuschegg. Nova doba, 16. avgust 1919.

⁴⁸ O kadrovski zasedbi teh teles ni dosti znanega: v začetku marca 1919 je mestni urad "vsled spremenjenih političnih razmer" odvezal od nadaljnjega upravljanja mestne centrale za živila Socherja in na njegov položaj postavil Jostpa Vivoda. ZAC, MOC II, AŠ 7, Pr. 2086/19, osnutek dopisa mestnega urada, 4. marec 1919. Maja 1921 se kot vodja mestne aprovizacije omenja Edvard Šimnic.

⁴⁹ Nova doba, 1. marec 1919.

za njihovo enakomerno razdelitev med prebivalstvo. To sta opravila z njihovo razdelitvijo med trgovce⁵⁰ ali kar v lastni režiji, v lastnih trgovinah. Gospodarski urad okraja (in najverjetneje tudi mestna aprovizacija) je odkazoval količine živil, prejemniki pa so jih lahko dvignili in plačali pri Zvezi slovenskih trgovcev v Celju.⁵¹ Mestna aprovizacija je imela svojo prodajalno v Prešernovi 3.⁵² Živež so delile tudi konzumne organizacije Samopomoč (trgovino je imela v bivši Majdičevi zalogi v Prešernovi ulici), celjska podružnica Konzumnega društva za Slovenijo, Cinkarna, Splošna gospodarska zadruga (Samostanska ulica 3), Zadruga zveza Celje ter železniški aprovizaciji (južnih in državnih železnic), katerih člani so bili (običajno) izvzeti pri razdeljevanju blaga občinske aprovizacije. Ta je imela pravico nadzora nad razdeljevanjem mleka v mestni mlekarini in razpolaganja z zaplenjenim blagom.

Če še vemo, iz katere smeri je prihajalo blago v celjski oskrbni okoliš, ki je od zmanjšanja februarja 1919 imel le slabih 7 % samooskrbovalcev, ostajajo povsem neznane količine živil, ki so jih prejeli prve mesece po prevratu, a tudi za kasnejši čas jih poznamo le približno. Čeprav je posredno dokazan obstoj nakaznic za kruh in moko v Celju (in je njihovo uporabo glede na okoliščine tudi povsem realno pričakovati), za čas do srede februarja 1919 ni bilo moč nikjer odkriti njihove neposredne omembe. Tudi čas prenehanja njihove uporabe je neznan, omenjajo jih še junija 1919 in še zadnjič leto kasneje. Na podlagi podatkov o splošnem stanju v Sloveniji in konkretnih za samo Celje moremo sklepati, da je preskrba z moko in kruhom dosegla razumno stopnjo (s tem mislimo dejansko na prejemanje dnevnim potrebam človeka zadostnih količin) najverjetneje že prej, a najkasneje maja 1919, ob obilnih pošilkah ameriškega žita. Takrat je bilo moč kupiti moko že v prosti prodaji.

Obdobje pred drugo svetovno vojno

Pred začetkom druge svetovne vojne so število prebivalstva celjske mestne občine (ki je tedaj poleg mesta obsegala še bivšo okoliško občino)

⁵⁰ Nekaterim med njimi (Stermečki, Kolenc, Ravnikar, Ivo Čater, Majdič) so po časopisju očitali, da špekulirajo s hrano, da so vojni dobičkarji in novopečeni milijonarji. *Nova pravda*, 31. marec in 14. oktober 1920.

⁵¹ *Primeri*: ZAC, Hrastnik-Dol, AŠ 2, sign. 64 in 69; Šempe-ter, AŠ 4, sign. 1, sp. št. 1919-1921, okrožnica OG Celje, 2. marec 1920.

⁵² *Trgovina mestne aprovizacije je bila sredi leta 1920 pri Ferjen, za OG pa pri A. Ermenc v Kralja Petra cesti.*

cenili na preko 23.000 prebivalcev.⁵³ Njegova poklicna struktura se je v veliki meri razhajala s povprečjem banovine. V občini je bilo več obratov, predvsem kovinske, tekstilne, gradbene, prehranske in kemične industrije. Celje je bilo tudi pomemben obrtni center. Če si pomagamo s podatki iz leta 1931, ugotovimo, da je v industriji in obrti delalo 3990 ljudi, ki so skupaj z vzdrževanimi člani (3118) predstavljali 41,4 % vsega prebivalstva kasnejše velike mestne občine.⁵⁴ V Celju, kjer je v letih pred vojno delovalo tudi preko 300 trgovcev (leta 1939 jih je 346 nudilo zaposlitev 803 nameščencem)⁵⁵, več denarnih zavodov, v mestu je bil sedež avtobusnega podjetja, pa železniško križišče (v prometu je bilo zaposlenih 930 ali 5,3 % Celjanov)⁵⁶, so pomemben delež predstavljali tudi zaposleni v teh dejavnostih; skupaj z vzdrževanimi člani jih je bilo 2840 (16,6 %).⁵⁷ Kot sedež mestne občine, okrajnega glavarstva, okrajnega, okrožnega in upravnega sodišča ter mnogih drugih državnih organov, bolnišnice in vrste šol je Celje skoncentriralo večje število javnih uslužbencev. Nenazadnje vse našteje kategorije povečajo tudi gostoto upokojencev in s tem skupni odstotek prebivalstva, odvisnega le od svojih delovnih mestom povezanega dohodka. Ta pa je bil v Celju kar visok, saj po odštetu tistih, ki jih je preživljalo kmetijstvo in so bili torej vsaj v manjši meri, če ne v celoti, sposobni pokriti lastne potrebe po prehranbenih artiklih (bilo jih je le 2119 ali 12,3 %)⁵⁸, vidimo, da je skoraj 88% prebivalcev občine bilo pri preskrbi s prehrano povsem ali v veliki meri (ne gre izključiti, da vsi v neagrarnih poklicih še niso povsem prekinili svoje povezave s podeželjem ali da so celo bili lastniki zemlje) odvisnih od okoliščin na tržišču.

Mestni prebivalci so se mogli oskrbovati s prehranbenimi artikli na tržnici, na katero so sadje in zelenjava, jajca, mast, mleko in mlečni izdelki prihajali večinoma iz neposrednega mestnega zaledja, deloma iz oddaljenejših krajev, domače in t. i. kolonialno blago so lahko kupovali v špearijskih trgovinah, meso pri 29 mesarjih (od tega jih je 21 imelo mesnice, ostali so prodajali na stoj-

⁵³ ZAC, MOC II, AŠ 25, A 1673/39, statistični podatki o mestu.

⁵⁴ ZAC, fond Mestni ljudski odbor Celje (dalje MLO), AŠ 197, sign. 1292, razni statistični podatki.

⁵⁵ *Nova doba*, 22. marec 1940.

⁵⁶ *Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja* (dalje *Gospodarska struktura*), Geografski inštitut na Univerzi kralja Aleksandra, 1939, str. 34.

⁵⁷ ZAC, MLO, AŠ 197, sign. 1292, razni statistični podatki.

⁵⁸ *Prav tam.*

nicah), kruh in pecivo pa pri 20 pekih.⁵⁹ Slednji so se mogli oskrbovati z moko pri mlinu Mihaela Jošta (s kapaciteto 18.000 kilogramov dnevno),⁶⁰ v veliki večini zmleti iz žita, uvoženega iz južnih delov Jugoslavije. Pravih trgovcev uvoznikov v Celju ni bilo. Vsi veletrgovci, ki so oskrbovali trgovce na malo, blaga niso sami uvažali, temveč so ga kupovali pri uvoznikih in tovarnah po Jugoslaviji. Riž npr. je vseh osem špeceristov na debelo kupovalo pri uvozniku Ivanu Jelačinu v Ljubljani. Sicer je bilo v Celju marca 1940 13 veletrgovcev, ki so trgovali z blagom, ki je bilo pod kontrolo.⁶¹ Mesarji so kupovali živino večinoma v bližnji celjski okolici in jo klali v mestni klavnici.⁶² V letu 1939 so v klavnici zaklali 2650 glav goveda, 2451 telet in 3534 prašičev, poleg tega pa so v občino uvozili še 13.314 kg govedine, 99.362 kg teletine, 161.607 kg svinjine in 31.700 kg predelanega mesa. Skupno letno porabo mesa v Celju so ocenili na 1,13 milijona kilogramov (od tega 500.000 kilogramov govedine, 240.000 kilogramov teletine in 390.000 kilogramov svinjine).⁶³ Seveda tu ni všteto meso svinj, ki so jih kmetje klali doma sami za lastno prehrano. V Celje so v tem letu pripeljali tudi 480 vagonov moke, 120 vagonov sladkorja, 50 vagonov krompirja, 14 vagonov sadja. V mestu so popili 6360 hektolitrov vina, 2640 hl piva, 1750 hl sadjevca in 630 hl žganja, konjaka in likerjev. V celjskem okraju pa so porabili 1.242.065 kilogramov soli.⁶⁴ Z mlekom je oskrbovalo Celjane pet mlekarn in seveda neznano število kmetov, ki so ga prodajali na tržnici ali dostavljali naročnikom na dom.⁶⁵

⁵⁹ ZAC, MOC II, AŠ 82, E 7224/39, poročila mestnega tržnega nadzorstva.

⁶⁰ Na obrobju občine so delovali tudi manjši mlini - v letih 1936-1939 jih je bilo 12, ki so zmogli zmleti dnevno le od 55 do 140 kilogramov žita in, ker so bili potočni, še to le okoli 35 dni na leto. ZAC, MOC II, AŠ 82, E 3226/39, seznam mlinov v občini Celje. Nekaj let pred vojno je zaradi konkurence iz Vojvodine prenehal delovati veliki mlin Petra Majdiča.

⁶¹ Arhiv Republike Slovenije (dalje AS), banska uprava (dalje BU), VIII. oddelek, leto 1940, št. 2511, poročila mestnega poglavarstva Celje, 23. in 11. marec 1940. Mlevski izdelki: Simon Gaberc, Martin Perc, Franc Pocaft; mast in meso: Josip Benko in Franciška Junger; špecerija: Božidar Ravnikar, Anton Fazarinc, Alojz Mastnak, Franc Zanger, Gustav Stiger, Josip Jagodič, Wogg Victor, Ivan Golob.

⁶² ZAC, MOC II, AŠ 25, A 1673/39, statistični podatki o mestu; statistika mestne klavnice za leto 1936.

⁶³ ZAC, MOC II, AŠ 25, A 1673/39, statistični podatki o mestu, dopis mestnega poglavarstva z dne 20. aprila 1940. Kako so se razlikovale tedanje prehranjevalne navade od sedanjih, pove podatek, da so v Celje uvozili le 5941 kg rib in 265 kg perutnine. Nova doba, 12. januar 1940.

⁶⁴ Nova doba, 12. januar 1940.

⁶⁵ ZAC, MOC II, AŠ 83, E 9100/40, izjava lastnikov mlekarn, 5. november 1940.

Vpliv vojne na porabo živil je v številkah glede mesa očiten le delno. Pri številu zaklane živine v mestni klavnici v letu 1940 je padec le pri teletih (2677 glav govedi, 2001 tele, 3757 prašičev in 45 ovac), večji padec je opazen pri v občino uvoženih količinah mesa. Tega leta so kupili 7482 kg govedine (kar je 44 % manj kot leto poprej), 66.425 kg teletine (33 % manj) in 151.043 kg svinjine (7 % manj) ter 14.479 kg predelanega mesa (54 % manj). Uvedba brezmesnih dni je po drugi strani povečala potrošnjo rib (za 44 %).⁶⁶

Število zapisov, ki bi kazali na stanje preskrbljenosti Celja s prehrabenimi artikli v tem času po začetku vojne, je zelo pičlo. Čeravno ni virov o tem, moremo sklepati po stanju drugod, da se je z začetkom vojne začel večati obseg nakupov tudi v Celju. Prva neposredna omemba tega pojava, nanašajoča se nanj, je šele iz novembra in govori o beganju gospodinj od trgovine do trgovine pri nabavljanju prekomernih količin živil. Vzporedno s tem pojavom se pojavljajo tudi poročila o pojavu vsakodnevnega višanja cen.⁶⁷

V Celju so ustanovili odbor za pobijanje druginje in brezvestne špekulacije manj kot mesec dni po sprejemu uredbe o pobijanju druginje. Njen osnovni namen je bil preprečiti rast cen. To je skušala doseči z obvezo proizvajalcev, posrednikov in trgovcev, da ne smejo omejevati proizvodnje, nabave in prodaje, da morajo imeti na prodaj vse blago, ki so ga proizvedli ali nabavili za nadaljnjo prodajo, da ga ne smejo kopičiti; uredba je prepovedala tudi uvajanje novih posrednikov v prometu z življenjskimi potrebščinami.⁶⁸ Za blago pri prodaji niso smeli zahtevati višje cene kot tiste, ki jim je omogočala običajni in dovoljeni čisti dobiček. Odbor je imel prvi sestanek 19. oktobra 1939. Sestavljali so ga predsednik mestne občine kot predsedujoči, po en predstavnik potrošnikov in stanovanjskih najemnikov, Anton Fazarinc kot predstavnik trgovcev in urarski mojster Anton Lečnik kot predstavnik proizvajalcev. Že pred njegovim oblikovanjem so združenja obrtnikov v Celju predlagala vanj svoje člane, poudarjajoč pomen sodelovanja pekov ali mesarjev v telesu, ki bi nadziralo in odločalo

⁶⁶ Nova doba, 24. januar 1941.

⁶⁷ Nova doba, 17. november 1939; Jutro, 5. november 1939.

⁶⁸ Špekulanti so v začetku vojne videli priložnost za zaslužek: iz novembra 1939 so poročila, da so se cene krompirja dvigovale ne zaradi slabe letine, temveč ker so ga kupovali prekupčevalci. Prekomerno naj bi tudi izvažali pšenico iz Prekmurja. ZAC, fond Občina Kostrivnica (dalje Kostrivnica), AŠ 2, sign. 67, obvestilo okrajnega načelnstva Šmarje pri Jelšah o okrožnici banske uprave, 22. november 1939.

o cenah živil. Zato so na imenovanje urarja kot njihovega predstavnika reagirali in znova predlagali imenovanje ustrežnejših članov. Intervencija je bila uspešna in član odbora je novembra postal tudi pekarski mojster Rudolf Mlakar, potrošniki pa so dobili še enega zastopnika iz vrst delavstva. Odbor je v začetku svojega delovanja vseeno ugotavljal, da je kot posvetovalni organ brez moči.⁶⁹

Neurejene razmere na tržišču življenjskih potrebščin niso prizadevale le potrošnike, temveč tudi trgovce in obrtnike. Marca 1940 so bile cene moke, čaja, kave in še nekaterih kolonialnih izdelkov zelo nestalne, spreminjajoče se iz dneva v dan, včasih tudi po dvakrat dnevno. Trgovci na veliko, ki so morali pred povišanjem cen za moko dobiti dovoljenje pri banski upravi, so tožili, da so v nemogočem položaju.⁷⁰ Ugotavljali so, da so se cene dvignile zaradi mnogih razlogov. Predlagali so, naj se upošteva tudi izpad zaslůka pri predmetih, ki jih ni več na razpolago, ter padec kupne moči širokih slojev potrošnikov. Moka in sladkor sta v tedanjih normalnih časih predstavljala 1/3 špecerijskega prometa. Trgovci so trdili, da bijejo boj za obstanek in prosili mestno oblast, da jim dovoli večje pribitke k ceni.⁷¹ Svoje probleme so predstavljali tudi mali trgovci. Ti so nabavljali blago pri celjskih veletrgovcih, ki so jim v normalnih razmerah ponujali blago po konkurenčnih cenah, z zaostritvijo pa so jim začeli postavljati pogoje in se izmikati naročilom, saj so se vsi veletrgovci ukvarjali tudi z maloprodajo. Mali trgovci so trdili, da jih skušajo prvi uničiti, saj naj bi jim ponujali blago za nadaljnjo prodajo dražje, kot so ga pa sami prodajali. (Ravnika naj bi tako prodajal moko svojim strankam po 6,5 din, trgovcem pa po 7,5.⁷²) Konec septembra 1940 so se predstavniki malih trgovcev in pekov iz Celja in širše okolice sestali v Celju in zahtevali od oblasti, naj za področje mesta in krajev, ki gravitirajo nanj, takoj uvedejo odbor za kontrolo - seveda s sodelovanjem malih trgovcev in pekov - ki bi poskrbel za pravično razdelitev razpoložljivih življenjskih potrebščin.⁷³ Mali trgovci so se pritoževali tudi še januarja 1941, da jim veletrgovci ne dajo blaga. Po njihovem

mnenju naj bi tudi prehranjevalni urad favoriziral velike. Malim je dal po 200 kg moke, velikim po 500 kg, čeprav naj bi slednji imeli še zaloge. Povšeči jim ni bil tudi postopek, s katerim so prišli do moke. Pri prehranjevalnem uradu so dobili nakaznico, s katero so v banovinski hranilnici moko plačali, se z njo vrnili v prehranjevalni urad, od tam pa so jih napotili v Joštov mlin, kjer so dobili moko. Zahtevali so skladišče v mestu, pri tvrdki Gaberc, ki je pravilno razdeljevala moko malim trgovcem.⁷⁴

Ker so trgovci v maloprodaji zadnji posredniki blaga kupcu, so ob druginji bili deležni največjih kritik potrošnikov. Trgovci so za ustvarjanje nenaklonjenosti krivili časopisje, a kot pri kritikah so pretiravali tudi pri obrambi: *"Slovenski trgovec spada med najsolidnejše trgovce vseh narodov. To se lahko sklepa iz tega, da med nami ne more vzdržati noben trgovec - žid."*⁷⁵

V mestu so vodili tudi evidenco o zalogah. Tvrdke so morale namreč enkrat mesečno dostavljati poročila o svojih zalogah živil, mila, sveč, petroleja, drv, sena in slame vojnemu oddelku mestnega poglavarstva. Oktobra 1940 je bila zaloge najpomembnejših med omenjenimi v Celju sledeča: 4009 centov pšenice, 451 centov ječmena, 280 centov koruze, 3238 kg riža, 16 centov fižola, 3856 centov kaše, 842 centov moke, 110 centov testenin, 104 centov sladkorja, 141 centov masti, 1250 l namiznega in bučnega olja, 143 centov soli, 1691 centov krompirja. Te količine so bile zadostne le za mesec ali dva življenja brez dobav.⁷⁶ V primerjavi s stanjem ob začetku prve svetovne vojne v Celju nista več delovala dva velika valjčna mlina, Majdičev na Hudinji in prvi mestni na Mariborski cesti, ki bi s svojimi velikimi za-

⁷⁴ Delavska politika, 9. in 21. januar 1941.

⁷⁵ AS, Banskí svet, fasc. 14, zapisnik 5. Seje, 16. februar 1941, govor trgovca Rudolfa Stermeckega iz Celja. Protijudovska stališča zasledimo v tem času tudi v uredbi o ukrepih, ki so se nanašali na Jude, lastnike proizvodnih ali trgovskih lokalov v živilski stroki. UL BU, 537/40. BU je na hitro zahtevala od okrajev poročila o številu trgovskih lokalov. ZAC, MOC II, AŠ 83, E-/40, okrožnica BU, 15. oktober 1940.

⁷⁶ ZAC, MOC II, AŠ 83, E 9100/40, poročilo o zalogah, oktober 1940. Relativnost takšnih podatkov pokaže stanje po popisu zalog moke v mestu septembra 1940. Tedaj jo je imelo 28 trgovcev in 10 pekov skupaj 84.465 kg, konec novembra 1940 pa je imelo 20 pekov in 12 trgovcev skupaj 86.150 kg bele, 46.280 kg enotne in 2040 kg ržene moke. Dnevna poraba za izdelavo kruha pri vseh pekih je bila 3000 kg (35 vreč), torej bi zadoščala navedena zaloge za izdelavo kruha iz enostavne moke za približno 10 dni. ZAC, MOC II, AŠ 83, E 9100/40, poročilo tržnega nadzorstva, 10. september in 29. november 1940.

⁶⁹ ZAC, MOC II, AŠ 83, E 10.705/40, konvolut o sestavljanju in delu odbora.

⁷⁰ AS, BU, VIII. oddenek, leto 1940, št. 2511, poročilo Združenja trgovcev za mesto Celje, 6. marec 1940

⁷¹ ZAC, MOC II, AŠ 83, E 9100/40, dopis Združenja trgovcev za mesto Celje, 1. oktober 1940.

⁷² Delavska politika, 19. september 1940.

⁷³ ZAC, MOC II, AŠ 83, E 9100/40, resolucija malih trgovcev in pekov, 29. september 1940.

logami mogla nevtralizirati občasna pomanjkanja moke. Njuna poslopja pa so prišla v poštev, ko je Prizad (Privilegirana izvozna delniška družba) potreboval za morebitne intervencije pri nakupu žita na domačem trgu seznam skladišč za pšenico s prostornino vsaj 50 vagonov.⁷⁷

Zaradi slabe letine pšenice in hkratnega povečanja njene porabe se je jeseni 1940 pokazalo, da bo pšenice premalo za porabo civilnega prebivalstva. Tudi uvedba enotnega kruha ni zadoštovala, zato je banska uprava septembra in novembra opozarjala občinske in mestne oblasti, naj si priskrbijo zadostne zaloge koruze, da jim ne bi zmanjkalo krušnega žita še pred novo žetvijo.⁷⁸ Hkrati so v trgovinah oktobra že omejevali nakupe moke in olja na 1 kg oz. liter. To je bilo v skladu z okrožnico bana okrajnim načelstvom, da smejo proizvajalci in trgovci omejiti prodajo blaga, ki je spadalo pod nadzor cen v smislu uredbe o kontroli cen, na količino, ustrezajočo njihovim dotedanjim nakupom.⁷⁹ Decembra so tudi poostрили predpis o mletju moke iz pšenice. Uredba o preskrbi prebivalstva in vojske iz avgusta je še dovoljevala minimalno proizvodnjo bele moke, nova pa je dovoljevala le še enotno. Za uporabo pri peki kruha so določili razmerje 70 % enotne in 30 % koruzne moke. Prvo so mogli do polovice nadomestiti z rženo, drugo pa do dveh tretjin s krompirjem. Kruh s primesjo koruze ali krompirja so smeli prodajati že na dan peke.⁸⁰

Drugo telo, ki so ga oblikovali pri mestnem poglavarstvu v Celju, je - sledeč banovi odredbi o preskrbovalnih ustanovah - s sklepom mestnega sveta z dne 20. decembra 1940 postavljeni mestni preskrbovalni urad, v katerega pristojnost so sodili vsi posli, povezani s prehrano prebivalstva. Načeloval mu je tržni nadzornik France Fijavž, poleg njega pa je imel še štiri uradnike.⁸¹ Prebivalstvo se je glede preskrbe tudi samoorganiziralo. V Cinkarni so ustanovili nabavno in kreditno zadrugo. Do oktobra 1940 je nakupila že krompir in pšenico, skušala je dobiti še sladkor in olje.⁸²

Prvi predpis, ki je omejeval porabo nekega živila, je bila uredba (vlada jo je sprejela maja 1940), ki je prinesla dva brezmesna dneva. Ob torkih in petkih je bila prepovedana prodaja svežega govejega, telečjega in svinjskega mesa, prodajo zaklanih prašičkov so omejili le na dva dneva tedensko, prepovedali pa so tudi klanje živine pred enim letom starosti. Že naslednji mesec so ugotavljali, da so določila glede brezmesnih dni neuspešna, saj je bila poraba mesa tako v mestih kot na podeželju za 10-15 % večja kot poprej. Potrošniki so to uredbo pač izigrali tako, da so dan prej kupili večje količine mesa. Na deželi sploh ni bilo kontrole klanja in so kmetje prosto prinašali meso v prodajo pred mesta.⁸³ Odzivi na ta ukrep so bili seveda upravičeno burni, saj so se že mesece pred tem pojavljala opozorila, da bi bilo zaradi negotove prihodnosti potrebno ustaviti izvoz živil in živine: *"Država, ki je izvoznica živine, bo imela brezmesne dneve. Absurd."*⁸⁴

Decembra 1940 so tudi poostрили predpis o mletju moke iz pšenice. Nova Uredba o preskrbi je dovoljevala le še enotno moko. Za uporabo pri peki kruha so določili razmerje 70 % enotne in 30 % koruzne moke. Prvo so mogli do polovice nadomestiti z rženo, drugo pa do dveh tretjin s krompirjem. Kruh s primesjo koruze ali krompirja so smeli prodajati že na dan peke.⁸⁵

Poleg trgovcev so bili prizadeti tudi peki. Poleg zmanjševanja poslov so bili izpostavljeni tako kritiki javnosti kot nadzoru oblasti. Oktobra 1940 je mestno poglavarstvo določilo cene ljudskega kruha, prodajati so ga smeli šele dan po peki, nočno delo v pekarnah je bilo prepovedano, za peko ljudskega kruha se morali uporabiti le pšenično moko, mleto po določilih Uredbe o ukrepih za preskrbo prebivalstva in vojske, za peko drugih vrst kruha (rženega ali belega za bolnike) je bilo potrebno posebno dovoljenje mestnega poglavarstva.⁸⁶

Naslednji ukrepi racionalizacije preskrbe so bile tri odredbe bana, ki so bile uveljavljene v začetku januarja 1941: o mletju, o prodaji mlevskih izdelkov iz pšenice in o peki kruha.⁸⁷ S prvo so mline obvezali, da so smeli mleti le enotno presejano ali navadno nepresejano moko. Po odred-

⁷⁷ ZAC, MOC II, AŠ 83, E 2380/40, dopis BU 24. februarja 1940 in nedatirani odgovor MOC.

⁷⁸ ZAC, Kostrivnica, AŠ 2, sign. 61, okrožnica BU, 24. december 1940.

⁷⁹ Jutro, 12. oktober 1940.

⁸⁰ UL BU, 706/40.

⁸¹ ZAC, MOC II, AŠ 17, Pr. 3/41, poročilo o oblikovanju urada, 2. januar 1941.

⁸² Delavska politika, 31. oktober 1940.

⁸³ Trgovski list, 5. junij 1940; Trgovski tovariš, 1940, str. 124.

⁸⁴ Nova doba, 19. april 1940.

⁸⁵ UL BU, 706/40.

⁸⁶ ZAC, MOC II, AŠ 83, E 9100/40, razglas mestnega poglavarstva, 7. oktober 1940.

⁸⁷ UL BU, 7/41, 8/41 in 9/41.

bi o omejitvi prodaje so meščani mogli kupovati izdelke iz pšenice (sem so poleg bele in enotne moke vključili še pšenični zdrob in testenine) le v trgovinah, kjer so jih kupovali že pred septembrom 1939. S tem so hoteli kupce privezati na določenega trgovca zaradi lažje evidence nakupov. Po omenjenem datumu je namreč smel trgovec posameznemu kupcu prodati na mesec le 2 kg mlevskih izdelkov iz pšenice za otroka do 6 let, 3 kg za otroka od 6 do 14 let in 4 kg za vse nad 14 let. Delavci, zaposleni pri težkih fizičnih opravilih, so imeli pravico do 5 kg mesečno. Vse preostale potrebe po moki so morala gospodinjstva zadovoljiti z mlevskimi izdelki iz koruze ali drugih žitaric. Trgovine in peki so bili zavezani voditi evidenco o prodaji.⁸⁸ Uredba o peki kruha je poostрила dotlej veljavna določila o obveznem mešanju moke pri peki kruha. Od začetka leta 1941 so bile vse pekarnе zavezane peči le ljudski kruh iz 40 % enotne presejane pšenične moke in 60 % koruzne moke.

Peki so se hitro oglasili, ko je bila decembra 1940 sprejeta uredba, ki je omogočala mešanje krompirja v testo za kruh. Na anketi delegatov vseh pekovskih združenj v Celju so sprejeli resolucijo, s katero so odklanjali uporabo krompirja v ta namen. Kot razloge so navedli njegovo odtegovanje revnim, ki jim je krompir bil poglavitno živilo, poudarili so tudi neokusnost in pokvarljivost takšnega kruha in dejstvo, da bo uporaba krompirja kruh zaradi lupljenja še podražila.⁸⁹ Sicer pa so bila obdobja, ko bi bili peki (in prebivalstvo) zadovoljni tudi s takim kruhom, le če bi ga bilo dovolj. V Celju je npr. sredi januarja 1941 že nekaj časa primanjkovalo moke, trgovci so bili brez zalog, prebivalstvo je bilo nejevoljno in je zahtevalo uvedbo kart za moko.⁹⁰

Nanje niso čakali dolgo. Dvajsetega januarja je banska uprava izdala uredbu, ki je uvedla nakaznice za moko in kruh v banovini. Izdajali so pet različnih vrst nakaznic: zmanjšane za otroke do izpolnjenega 6. leta, delno zmanjšane za otroke do 14. leta, cele za odrasle osebe, dodatne za težke delavce in karte za osebe iz krajev, kjer ni bilo izkaznic. Prve štiri vrste so izdajali za en mesec, za tujce pa za posamezne dneve. Nakaznice so se glasile na količino kruha, moke ali mlevskih izdelkov ter testenin. Namesto kruha so smeli trgovci našteto oddati na nakaznice v razmerju 3,33

kg ljudskega kruha za 1 kg pšenične ali ržene moke ali testenin. Količine, ki so jih oddajali na nakaznice, je določal Prevod.⁹¹ Do začetka vojne se niso spreminjale. Zmanjšane so omogočile nakup 2 kg moke ali 6,66 kg kruha, delno zmanjšane 3 kg moke ali 10 kg kruha, cele pa 4 kg moke ali 13,3 kg kruha. Delavci, ki so bili zaposleni pri težkih deli (mislili so predvsem na rudarje, gradbene delavce in železničarje), so dobivali še dodatne karte za 1 kg moke ali 3,33 kg kruha, njihova skupno mesečna količina dovoljenega in zagotovljenega nakupa je bila 5 kg moke in 16,66 kg kruha.⁹² Nakaznice za moko in kruh so imele del za osebne podatke lastnika in pečat izdajatelja ter del z odrezki. Slednjega so sestavljali štiri deli za po 1 kg moke ali 3,33 kg kruha, vsak od teh pa je bil razdeljen na 12 odrezkov po 75 g moke ali 0,25 kg kruha in 2 odrezka po 100 g moke in 0,33 kg kruha.⁹³ Količine, določene s kartami, so bile v primerjavi s povprečno porabo moke v preteklih letih zelo majhne, saj so bile za polovico manjše od povprečne porabe družine v najnižjem razredu lestvice zaslužkov. Nuja porabe večje količine koruzne moke pa je bolj prizadela premožnejše, ki so bili manj navajeni nanjo. Ko so delili nakaznice za moko in kruh, jih je lahko dobila le tista družina, katere gospodar je izpolnil prijavo, v kateri je navedel vse zaloge moke in mlevskih izdelkov. Pravico do "krušnih kart" so imeli le člani gospodinjstev brez zemlje ali s toliko le-te, da niso plačevale zemljiškega davka, njihove zaloge pa so morale biti manjše od enomesečnih potreb.⁹⁴ Potrošniki so dobili nakaznice za naslednji mesec le, če so predložili glavo stare.

Ob njihovi uvedbi je mestni prehrambeni urad z vprašalnimi polami zbral prijave prebivalcev, kje se želijo oskrbovati z moko in kruhom, te sezone pa je nato posredoval trgovcem in pekarnam, ki so svojim strankam dale nove vprašalne pole in šele po njihovi vrnitvi so jim izročili nakaznice za moko in kruh.⁹⁵ Tržni nadzornik je bedel nad tem, ali nekateri peki res prodajajo kruh ali zemlje brez krušnih kart, kot se je šušljalo po Celju, a ni mogel ugotoviti nobenega primera. Koruzni kruh je bilo dovoljeno prodajati brez kart, a nekateri peki so trdili, da se iz same koruzne moke ne more peči kruh, da morajo dodati 10-

⁸⁸ AS, BU, VIII. oddelek, leto 1941, spis št. 1047/41, poročilo o peki kruha pri pekarnah, 7. februar 1941.

⁸⁹ Prav tam, leto 1940, št. 11.327, dopis združenja pekarn v Celju, 15. december 1940.

⁹⁰ Jutro, 10. januar 1941.

⁹¹ UL BU, 58/41.

⁹² ZAC, fond Občina Rogaska Slatina, AS 7, sign. 367, okrožnica Prevoda, 14. februar 1941.

⁹³ Jutro, 21. januar 1941.

⁹⁴ Večernik, 27. januar 1941.

⁹⁵ Jutro, 24. in 28. januar 1941.

15 % enotne moke. Zmanjšani obseg peke je povzročil, da so po uvedbi kart prenehali obratovati trije peki.⁹⁶ To niti ni tako presenetljivo ob podatku, da je bil marca za Celje določen kontingent 70.000 kg moke.⁹⁷

Zusammenfassung

Die Versorgung Cillis mit Lebensmitteln in Krisenzeiten

Eine Mikrostudie der Verhältnisse in der Zeit nach dem Ersten und vor dem Zweiten Weltkrieg

Der Beitrag untersucht zwei Perioden staatlicher Eingriffe in die Lebensmittelversorgung, nämlich in den Jahren nach dem Ersten Weltkrieg (bis 1923) sowie in den Jahren vor dem Zweiten Weltkrieg (September 1939 bis April 1941). In der ersten Periode kam es unter Mithilfe des Staates zur Normalisierung des Zustandes nach dem Krieg; in der zweiten Periode waren die Versorgungsschwierigkeiten Folgen eines Krieges, der sich noch außerhalb Jugoslawiens abspielte. Während es nach dem Ersten Weltkrieg mit zunehmendem zeitlichen Abstand zu einer Verbesserung der Versorgung kam, war es in den Jahren vor 1941 hingegen umgekehrt.

Das Ende des Ersten Weltkriegs führte zu keiner unmittelbaren Verbesserung der Nahrungsmittelversorgung in Cilli. Es gab auch keine organisatorischen Veränderungen, denn die Stadt gehörte zum selben Versorgungsbezirk wie zur Zeit der nun zerfallenen Monarchie. Das Stadtamt mußte die Nahrung für Cilli seit November 1918 beim Ernährungskommissar für die Slowenische Steiermark und seit Januar 1919 beim Ernährungsamt in Laibach bestellen. Die begehrtesten, jedoch nur in beschränkten Mengen verfügbaren Artikel waren Mehl und Brot. Sie wurden unter unmittelbarer Aufsicht der Stadtverwaltung mit Hilfe von Lebensmittelkarten verkauft. Mit einem zweiwöchigen Bezugsschein erwarb jede Person das Recht, insgesamt 500 Gramm Mehl und täglich ein Viertel Brotlaib zu kaufen. Im März 1919 wurde der Cillier Ernährungsbezirk auf das Gebiet der Cillier und der Stadtgemeinde eingeschränkt, da in diesen die nicht-agrarische Bevölkerung überwog, von der nur

7% Selbstversorger waren. Die übrigen Gebiete des ehemaligen Ernährungsbezirkes, in denen die agrarische Bevölkerung vorherrschte, wurden der Obsorge der Bezirkshauptmannschaft unterstellt.

Die Versorgung mit Mehl besserte sich durch ausländische Hilfe, vor allem aber durch die Ernte 1919. Größere Schwierigkeiten hatte die Bevölkerung beim Kauf von Fleisch, jedoch nicht wegen eines Fleischmangels, sondern wegen der ungeordneten Marktverhältnisse. Spekulanten konnten ohne Beschränkungen Vieh für den Export kaufen, während die Fleischer aufgrund der Preisbeschränkungen im Einzelhandel ihre Kosten für den Viehkauf nicht decken konnten. Das Resultat war ein Fleischmangel, der mit Unterbrechungen bis 1923 andauerte.

Zahlreiche Organe, die entweder infolge staatlicher Verordnungen oder lokaler und ständischer Anregungen gegründet wurden, versuchten den Unregelmäßigkeiten in der Versorgung Herr zu werden. Ihre Ziele sind bereits aus ihren Bezeichnungen ersichtlich: das Aktionskomitee gegen die Teuerung, der Ausschuß zur Preisfestsetzung, die Zweigstelle des Amtes gegen Preistreiber, Spekulanten und Schmuggler, das Gericht zur Bekämpfung der Teuerung und der Spekulation.

Auch in der Zeit zwischen September 1939 und April 1941 kam es zu ähnlichen Schwierigkeiten, nämlich einem Mangel an bestimmten Artikeln und Preiserhöhungen. Die Cillier Gemeinde mit ihrer überwiegend nichtagrarischen Bevölkerung hing bei ihrer Lebensmittelversorgung wieder von der Umgebung und den Lieferungen des zu diesem Zweck geschaffenen Apparates ab. Ähnlich wie nach dem Ersten Weltkrieg waren verschiedene Ausschüsse und Komitees tätig, auch ihre Wirksamkeit entsprach in etwa ihren Vorgängern.

Im Agrarstaat Jugoslawien hätte es eigentlich zu keinen Versorgungsengpässen bei landwirtschaftlichen Produkten kommen sollen, doch verschiedene falsche Maßnahmen der Behörden – von denen manche gar nicht ungewollt waren – schufen den Nährboden für Spekulanten. Das Resultat war eine beschränkte Verfügbarkeit von Waren sowie hohe Preise. Mit verschiedenen Vorschriften versuchte der Staat, die Verhältnisse zu bessern, doch waren diese Maßnahmen meist zu spät oder nicht ausreichend, so daß sie

⁹⁶ ZAC, MOC II, AŠ 83, E 9100/40, poročilo tržnega nadzorstva v Celju, 21. februar 1941.

⁹⁷ Jutro, 15. marec 1941.

die Situation am Nahrungsmittelmarkt noch verschlechterten. All dies führte im Februar 1941 zur Rationierung des Mehlsverkaufs, was den Schlußpunkt der schrittweisen Beschränkungen des Lebensmittelverkaufs markiert. Zu diesen Beschränkungen gehörten direkte Maßnahmen wie Verordnungen über die erlaubte Kaufmenge pro Person (zu erwähnen ist auch die Einführung sogenannter "fleischloser Tage"), aber auch indirekte Maßnahmen wie etwa die Verordnung über die Mehlmischung, die zwar nicht die Quantität, dafür aber die Qualität der angebotenen Nahrungsmittel verminderte.

Die Marktverhältnisse trafen nicht nur die Verbraucher, sondern auch die Händler und die Gewerbetreibenden. Die Geschäftstätigkeit der Händler wurde durch die sich ständig ändernden Preise und den Ausfall vieler Artikel erschwert. Es kam auch zu Konflikten zwischen Klein- und Großhändlern. Außerdem standen sowohl Händler als auch Bäcker unter der ständigen Kontrolle der Behörden, aber auch der Öffentlichkeit.